

Üçüncü deportasiya...

Heydər Əliyevin imzaladığı tarixi Fərmandan 28 il ötür

Tarix unutulmazlığı bağışlamır. Son 200 ildə xalqımızın üzləşdiyi faciələr-dən ibrət götürməliyik. Əks halda, yeni-yeni müsibətlərlə üzləşə bilərik. Bu mənada, 1993-cü ilin yayında xalqın təkiddli tələbi ilə Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə qayıdan və qısa müddətdə ölkəni sabitliyə, milli birliyə qovuşduran, inkişaf istiqamətləndirən Prezident Heydər Əliyevin im-

zaladığı “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” Fərman müstəsna önəm daşıyır. Fərmanda vurğulandığı kimi, son iki əsrdə Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəticəsində xalqımız ağır

məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalıb.

Həmin sənəd tarixin bu günündə - 18 dekabr 1997-ci ildə imzalanıb. Aradan 28 il ötüüb. Zaman keçdikcə bu sənədin milli yaddaşımızın təzələnməsi, tariximizin arşdırılması nöqtəyi-nəzərindən nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığı daha dərindən dərk olunur.

1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Son iki əsrdə Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən - min illər boyu yaşadıkları öz doğma tarixi-etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli 4083 nömrəli və 1948-ci il 10 mart tarixli 754 nömrəli qərarları Azərbaycan xalqına qarşı növbəti tarixi cinayət aktı olmuşdur. Bu qərarlar əsasında 1948-1953-cü illərdə yüz əlli mindən çox azərbaycanlı Ermənistan SSR ərazisindəki dədə-babə yurdlarından kütləvi surətdə və zorakılıqla sürgün olunmuşdur. Adı hüquq normalarına zidd olan bu qərarların icrası zamanı avtoritar-totalitar rejimin mövcud repressiya qaydaları geniş tətbiq edilmiş, minlərlə insan, o cümlədən qocalar və körpələr ağır köçürülmə şəraitinə, kəskin iqlim dəyişikliyinə, fiziki sarsıntılara və mənəvi genosidə dözməyərək həlak olmuşlar. Bu işdə erməni sovinist dairələrinin və SSRİ rəhbərliyinin cinayət-

kar siyasəti ilə yanaşı, o dövrdə Azərbaycan rəhbərliyinin öz xalqının taleyinə zidd mövqeyi, soydaşlarımıza qarşı törədilən cinayətlərin təşkilində və həyata keçirilməsində iştirakı da az rol oynamamışdır.

Təəssüf ki, 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən deportasiya olunması faktı ötən 50 il ərzində lazımcına arşdırılmamış, bu hadisələrə hüquqi-siyasi qiymət verilməmişdir.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq qərara alıram:

1. 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyasının hərtərəfli tədqiq edilməsi, Azərbaycan xalqına qarşı dövlət səviyyəsində həyata keçirilmiş bu tarixi cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması məqsədi ilə aşağıdakı tərkibdə Dövlət Komissiyası yaradılsın:

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Fərmanın icrası ilə bağlı məsələləri həll etsin.

**Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti
Heydər ƏLİYEV**

**Bakı şəhəri, 18 dekabr 1997-ci il
№ 656**

digər nöqsanlar vurğulanırdı. Bütün bunları nəzərə alaraq, Ermənistan SSR-dən azərbaycanlıların köçürülmə planında dəyişiklik edilərək bu rəqəmin 1949-cu ildə 15000-dən artıq nəzərdə tutulması, Ermənistanın dağlıq rayonlarından köçürülənlərin Azərbaycanın dağlıq rayonlarında yerləş-

dirilməsinə icazə verilməsi SSRİ Nazirlər Sovetindən xahiş edilirdi.

Lakin amansız deportasiya planında dəyişiklik edilmədi. SSRİ Nazirlər Soveti dəfələrlə edilən bu cür müraciətlərə bir qayda olaraq cavab verirdi ki, təsdiq edilmiş köçürmə qrafikindən kənara çıxmaq olmaz.

diki Ermənistan ərazisindən zorla qovulmuş azərbaycanlıların tarixi yurd yerlərinə qayıdışının təmin edilməsi ilə bağlıdır. Azərbaycan dövləti və cəmiyyəti bu məsələdə

nəxalq konvensiyalar insanların qayıdış hüquqlarını tanıyır. Bu sərəda n Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini, Mülki və Siyasi Hüquqlar üzrə Beynəlxalq

Soydaşlarımızın 1948-1953-cü illərdə üzləşdiyi amansız faciə

İndiki Ermənistanın yerləşdiyi Qərbi Azərbaycan bizim tarixi torpağımızdır. Burada tarix boyu azərbaycanlılar yaşayıblar. Bunu təsdiqləyən çoxsaylı sənədlər və xəritələr var. Günümüzə qədər gəlib çatan həmin xəritələrdə onlara yaşayış məntəqələrinin adları qeyd olunub. Toponimlərin əksəriyyəti Azərbaycan mənşəlidir və bunlar əyani şəkildə təsdiqləyir ki, ermənilər bu yerlərdə sonradan məskunlaşdırılıblar. Bundan sonra torpaqlarımızın ilhaqına start verilib. XX əsr bu baxımdan xalqımız üçün bir sıra faciələrlə yadda qalıb. Belə ki, ötən yüzillikdə indiki Ermənistan ərazisinin aborigen sakinləri olan azərbaycanlılar bütünlüklə öz doğma yurd yerlərini tərk etmək məcburiyyətində qalıblar. Prezident İlham Əliyev müxtəlif auditoriyalar qarşısındakı çıxışlarında azərbaycanlıların Ermənistan ərazisindən zorla çıxarılmasını “dəhşətli deportasiyalar” kimi səciyyələndirib. Soydaşlarımızın tarixi yurd yerlərindən qovulması bir neçə mərhələdə reallaşdırılıb

1948-1953-cü illərdə baş verənlər xalqımızın XX yüzillikdə üzləşdiyi sayca üçüncü deportasiya idi. Bu deportasiya İkinci Dünya müharibəsinin sonlarından etibarən formalaşan reallıqlar fonunda baş tutub. Həmin dövrdə fərsətcil ermənilər, o cümlədən də erməni kilsəsi keçmiş ittifaq rəhbərliyinin, necə deyərlər, saqqızını oğurlayıblar. Belə ki, onlar hakim elitanın indiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlılara qarşı növbəti deportasiyanın həyata keçirilməsi barədə planın reallaşdırılmasına razılıq verməsinə nail olublar. Deportasiya planı Ecmədzin kilsəsinin arxiyepiskopu G.Çorəkçyanın 1945-ci il aprelin 19-da Moskvada İ.Stalinlə görüşündən sonra xüsusilə aktiv fəza da daxil olub və hazırlıqlara başlanıb. 1947-ci il dekabrın əvvəlin-

də Azərbaycan və Ermənistan KP MK-larının birinci katiblərinin adından İ. Stalinə məktub göndərilir. Birgə məktubda Ermənistanda yaşayan 130 min nəfər azərbaycanlının köçürülməsi məsələsinə həll etmək xahiş olunurdu. Əlbəttə, bu məktub Azərbaycan tərəfindən könüllülük əsasında deyil, bilavasitə mərkəzi hakimiyyətin diktəsi ilə imzalanmışdı. Həmin məktub əsas götürülməklə 1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Soveti “Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-də Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” qərar qəbul edir. Həmin qərar da göstərilirdi ki, 1948-1950-ci illərdə könüllülük prinsipi əsasında Ermənistan SSR-də yaşayan 100 min kolxozçu və digər azərbaycanlı əhali Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülsün. Qərarın 1-ci bəndində 1948-ci ildə 10 min, 1949-cu ildə 40 min və 1950-ci ildə 50 min nəfərin köçürülməsi nəzərdə tutulurdu. Qərarın 11-ci bəndində göstərilirdi ki, Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə icazə verilsin ki, azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililəri və yaşayış evlərini xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. 10 mart 1948-ci il tarixində SSRİ Nazirlər Soveti 23 dekabr 1947-ci il tarixli qərarına əlavə olaraq “Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında” ikinci qərar qəbul edib. 14 maddədən ibarət olan bu qərar da köçürmə ilə əlaqədar olaraq SSRİ hökumətinin, habelə Azərbaycan və Ermənistan Nazirlər Sovetlərinin qarşısında konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi vəzifəsi qoyulub.

Arxivlərdə qalan sənədlər dəhşət saçır

Soydaşlarımızın doğma yurd yerlərindən çıxarılması prosesinə vaxt itirilmədən, dərhal başlanıldı. “Könüllü “ köçürmə əslində məcburi səciyyə daşıyırdı. Ailələr alçaldıcı bir tərzdə alın təri ilə tikdikləri evlərindən zorla çıxarıldılar, etiraz edənlərə təzyiqlər göstərilir, insanlara həтта ev əşyalarını götürməyə belə imkan verilmirdi.

Eyni zamanda, soydaşlarımızı yeni ünvanda da məşəqqətlər gözləyirdi. Arxivlərdə qalan sənədlər dəhşət saçır. 1948-1950-ci illərdə Ermənistandan köçürülmüş 8110 ailədən yalnız 3232-si yaşayış evləri ilə təmin olunmuşdu. 1950-ci ildə köçürülənlər üçün 3500 ev tikmək qərara alınsa da, cəmi 470 ev tikilmişdi. Yalnız 1488 köçkün ailəsi həyətə təsərrüfat sahəsi ilə təmin olunmuşdu. 1951-ci ildə köçkünlər üçün 5000 yaşayış evinin tikintisi planlaşdırılsa da, cəmi 3074 ev tikilib istifadəyə verilməmişdi. 1952-ci ildə Ermənistan SSR-dən Kür-Araz ovalığına 600 təsərrüfatın köçürülməsi planlaşdırılır və plan artıqlaması ilə (124,6 faiz) yerinə yetirilir.

Deportasiyanın son dərəcə ağır şərtlər əsasında həyata keçirildiyini Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri T.Quliyevin SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini V.Malenkova ünvanlandığı 27 dekabr 1947-ci il və 10 mart 1948-ci il tarixli yuxarıda sadalanan qərarların yerinə yetirilməsinin vəziyyəti haqqında hesabat xarakterli məktubundan da görmək mümkündür. Həmin məktublarda Kür-Araz ovalığına köçürülən əhali üçün bütün zəruri şəraitin yaradılmadığı - yaşayış üçün mənzillərin olmaması, torpağın yararlı hala salınmaması, su təchizatının həll edilməməsi və

İkinci Qarabağ müharibəsi-nədək müstəqil Azərbaycanın əsas ümummilli ideyası ərazi bütövlüyümüzün və suverenliyimizin təmin edilməsi idi. Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli siyasi iradəsinə uyğun olaraq bu məsələ daim ölkəmizin gündəliyinin mərkəzində saxla-

Tarixi-mədəni abidələr də erməni vandalizminə məruz qalıb

1948-1953-cü illərdə indiki Ermənistan ərazisindən azərbaycanlıların zorla çıxarılması İrəvan da daxil olmaqla 200-dən artıq yaşayış məntəqəsini əhatə edib. Məcburi qaydada köçürülənlərin ümumi sayı isə təqribən 100 min nəfər olub.

Ən qəddar formalarda həyata keçirilən bu və digər deportasiyalar nəticəsində yalnız insanlar faciələrlə üzləşməmişlər. Həmin tarixi abidələrimiz, mədəni-dini irs nümunələrimiz də erməni vandalizminə məruz qalıb. Ermənilər tarixi ərazilərimizdə azərbaycanlı izlərini itirməkdən ötrü ən ağlagəlməz vasitələrə əl atıblar. Həтта qəbristanlıqlar, məscidlər belə dağıdılıb. O cümlədən UNESCO tərəfindən ümumbəşəri mədəni dəyər kimi tanınan Azərbaycan aşiq sənətinə ciddi zərər vurulub.

Əgər XX əsrin əvvəllərində İrəvan quberniyasının ərazisində 310 məscid qeydiyyata alınmışdısa, indi müasir Ermənistan ərazisində yalnız bir məscid qalıb - Göy məscid. Lakin bu abidəyə mənasibətdə də erməni xisləti ortadadır. Belə ki, Ermənistan Göy Məscidinin orijinal tarixi-memarlıq üslubunu qəsdən dəyişdirərək onu başqa ad altında təqdim etməyə çalışır. Regionun tarixinə və mədəni mənzərəsinə təhrif etmək, yenidən yazmaq məqsədi daşıyan belə destruktiv addımlar dözümsüzlük və irqçilikdən başqa bir şey deyildir.

O cümlədən İrəvanda və digər ünvənlərdə Azərbaycan dillidə olan təhsil müəssisələri, teatrlar bağlanıb, 60-dən artıq yaşayış məntəqəsində toponimlər eynibəcər erməni adları ilə əvəzlənib.

Yeni strateji mərhələnin əsas ümummilli ideyalarından biri

nıldı və milli güc bu istiqamətdə səfərbər edildi. 44 günlük Vətən müharibəsində və 23 saatlıq lokal xarakterli antiterror tədbirlərində qazanılan qələbələr sayəsində biz əsas ümummilli ideyamızın gerçəkləşməsinə nail olduq.

Vətən müharibəsində və lokal xarakterli antiterror tədbirlərində qazanılan qələbələrin əhəmiyyəti misilsizdir. Biz dünya erməniliyinə , Azərbaycanofob güclərə qalib gəlmişik. Ancaq Prezident İlham Əliyevin bildirdiyi kimi, biz uğurlarımızı, tarixi zəfərlərimizi uzun müddət istismar edə bilmərik. Yeni strateji mərhələdə qarşımızda digər mühüm prioritetlər dayanır. Hazırda bizim əsas ümummilli ideyalarımızdan biri zamanında in-

israrlı yanaşma sərgiləyir.

Məğlub Ermənistan Qərbi Azərbaycandan olan insanların geri qayıdış hüququnu tanımaq istəmir. Rəsmi İrəvan Azərbaycanın bu məsələni gündəmə gətirməsini yanlış olaraq Ermənistanın ərazi bütövlüyünə təhdid anlamında təqdim etməyə çalışır. Bu, qarşı tərəfin əl atdığı növbəti manipulyasiyadır. Ölkəmizin heç bir qonşu dövlətin, o cümlədən də Ermənistanın ərazi bütövlüyünü pozmaq kimi bir niyyəti yoxdur. Qərbi Azərbaycandan olan insanların doğma yurd yerlərinə qayıtmaları məsələsinə gəldikdə isə bu, beynəlxalq hüquqla təsbit edilən insan haqları məsələsidir. Ermənistanın özünün də qoşulduğu bir sıra bey-

Paktı, Pinheiro Prinsiplərini və beynəlxalq adət hüququnu qeyd etmək mümkündür.

Biz tarixi ərazilərimizə dinc yolla qayıtmaq istəyirik. Prezident İlham Əliyevin təbircə desək, soydaşlarımız Qərbi Azərbaycana tanklarla yox, avtomobillərlə qayıdacaqlar. Qərbi Azərbaycan İcmasının (QAI) bu istiqamətdə fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Qurumun fəallığı sayəsində soydaşlarımızın tarixi yurd yerlərinə qayıdış məsələsinə beynəlxalq müstəviyə çıxarmaq mümkün olub. Sevincirici haldır ki, qurumun hazırladığı ayrı-ayrı sənədlər BMT səviyyəsində yayılıb.

Mübariz ABDULLAYEV